

УДК 378.14

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ФІНАНСОВОГО ПРОФІЛЮ

Головань Микола Степанович канд. пед. наук, доцент
ДВНЗ “Українська академія банківської справи
Національного банку України” (м. Суми)

Постановка проблеми. Проблема змісту підготовки фахівців перебуває у центрі уваги сучасної педагогічної науки, практики та органів влади. Зокрема, у Державній національній програмі “Освіта (Україна XXI століття)” зазначається, що підвищення рівня підготовки фахівців забезпечуватиметься шляхом радикального перегляду змісту, що має відповідати сучасним потребам держави, суспільства й особистості [5].

Означена проблема була предметом розгляду у низці наукових досліджень, що стосувалися питань розробки дидактичних та методичних засад формування змісту навчання (В. В. Краєвський, В. С. Ледньов, І. Я. Лернер, М. М. Скаткін та ін.); визначення принципів формування змісту освіти (С. І. Архангельський, Ю. К. Бабанський, С. У. Гончаренко та ін.); визначення підходів до конструювання змісту навчальних програм і підручників (Ю. К. Бабанський, В. П. Беспалько, М. І. Бурда, Н. М. Буринська та ін.). Однак проблема формування змісту та структури професійної освіти майбутніх фахівців фінансового профілю не стала предметом окремого дослідження.

Мета статті – обґрунтувати теоретичні основи формування змісту професійної підготовки майбутнього фахівця фінансового профілю.

Виклад основного матеріалу. Закон України „Про вищу освіту” визначає зміст вищої освіти як „обумовлену цілями та потребами суспільства систему знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що мають бути сформовані в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва” [6, с. 134].

У змісті вищої освіти передбачена підготовка до виконання діяльності таких видів: діяльності, яка обумовлена сучасним станом суспільства та перспективами його розвитку; діяльності, орієнтованої на особистісний розвиток того, хто навчається; діяльності, визначеної вимогами професії, спеціальності. Перші дві групи завдань забезпечують формування загальнонаукового та загальнокультурного рівня студента, складають цикли соціально-гуманітарної, фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки. Остання група задач забезпечує готовність випускника до практичної діяльності, складає цикл професійної та практичної підготовки.

Змісту професійного навчання Б.С. Гершунський дає таке означення: “педагогічно обґрунтована, логічно впорядкована й текстуально зафіксована в навчальних програмах наукова інформація про матеріал професійної спрямованості, що підлягає вивченню, подана у згорнутому вигляді і визначає зміст діяльності педагогів і пізнавальної діяльності учнів з

метою опанування всіма компонентами змісту професійної освіти відповідного рівня і профілю” [4, с. 12].

Отже, зміст навчання – це система навчальної інформації, а зміст освіти визначає ті особистісні й професійні якості людини, які повинні бути сформованими в результаті здійснення взаємозалежної діяльності педагога й учнів при цьому ж змісті навчання [3, с. 23].

На думку російських дослідників Е. Г. Азімова і А. Н. Щукіна, *професійна підготовка* – це система організаційних і педагогічних заходів, що забезпечують формування в особистості професійної спрямованості знань, умінь та навичок і готовності до професійної діяльності, яка здійснюється в рамках навчання у СВНЗ, ВНЗ, університетах і на факультетах підвищення кваліфікації [1].

На основі наведених вище означень ми під *змістом професійної підготовки фахівця фінансового профілю* будемо розуміти педагогічно обґрунтовану, логічно впорядковану і зафіксовану в стандартах, навчальних планах і робочих програмах наукову інформацію у згорнутому вигляді про фінансові відносини в суспільстві, яка визначає зміст навчальної діяльності студентів з метою опанування компонентами професійної діяльності у фінансовій сфері економіки та формування необхідних професійних і особистісних якостей майбутнього фахівця фінансового профілю.

Отже, зміст професійної освіти повинен відбивати компоненти професійної підготовки, до яких відносяться: професійно-пізнавальна підготовка, професійно-практична підготовка, професійний розвиток, професійне виховання, загальне виховання і розвиток особистості.

Завдання професійно-пізнавальної та професійно-практичної підготовки в структурі змісту освіти відбиває система відповідних спеціальних знань, умінь і навичок. Цей блок у значній мірі визначає професійний розвиток і професійне виховання, оскільки розвиває, зокрема, професійне мислення, професійну пам'ять, специфічні механізми моторики та формує низку професійно-моральних, професійно-комунікативних, професійно-естетичних, професійно-фізичних якостей особистості майбутнього спеціаліста.

У педагогічній науці зміст професійної освіти розглядається на різних рівнях: на рівні теоретичного подання, на рівні навчального предмета, на рівні навчального матеріалу та на особистісному рівні [8; 10]. На рівні теоретичного подання формується методологічний задум, здійснюється ретельне філософське, соціальне, психолого-педагогічне обґрунтування. Важливого значення при цьому надається визначенню цінності професійної освіти, її цілям, функціям, цінностям змісту професійної освіти, моделюванню професійної діяльності спеціалістів. На рівні навчального предмета обґрунтовується функціональне значення, роль і місце кожної з навчальних дисциплін в системі змісту професійної освіти, визначається її значення, виявляється склад та структура основних елементів змісту дисципліни з урахуванням цінності конкретної професії, її предмету, об'єктів, системи професійних завдань, змісту, структури і технології діяльності, об'єктивних професійно-особистісних потреб і освітніх можливостей тих, хто навчається. На рівні навчального матеріалу, призначеного для засвоєння і зафіксованих у навчальних підручниках, посібниках, методичних рекомендаціях, курсах лекцій тощо вказуються конкретні професійні компетенції, які повинні бути сформовані в цьому навчальному предметі. На суб'єктивно-

особистісному рівні здійснюється професійно-особистісна рефлексія, проектування своїх освітніх маршрутів – індивідуальних освітніх програм самими студентами. На цьому рівні відбувається трансформація загального змісту професійної освіти студентів у їх суб'єктивно-особистісний зміст.

Методологічна основа визначення змісту освіти ґрунтується на філософських положеннях про взаємозв'язок та взаємозумовленість явищ і процесів, законах формальної логіки, системі загальнолюдських, духовних і національних цінностей, загальних положеннях теорії пізнання, учіння про всебічний розвиток особистості, єдності теорії та практики, положеннях про цілісність педагогічної діяльності, сконцентрованість на актуальних і перспективних інтересах студентів, комплексному підході до навчання (в тому числі й шляхом застосування положень системного, діяльнісного, компетентнісного, особистісного, контекстного та інших підходів), теорії поетапного формування дій.

З методологічних основ виводять: принципи (основні, вихідні положення якої-небудь теорії, навчання, світогляду, теоретичної програми); критерії (мірило оцінки, судження); чинники (моменти, істотні обставини в якому-небудь процесі, явищі) визначення змісту освіти.

У системі добору та побудови змісту освіти виділяють такі компоненти [7]: *джерела змісту*, соціальний досвід, що включає в собі на кожному рівні розвитку суспільства змістову та процесуальну складові; *чинники*, що впливають зміст освіти; *принципи* добору змісту освіти, які виступають як методологічні елементи системи орієнтирів у процесі добору змісту; *критерії*, як безпосередні інструменти визначення конкретного змісту навчального матеріалу; *методи* добору змісту навчального предмету, які нерозривно пов'язані з методами його побудови.

Схематично виділені компоненти процесу добору та побудови змісту освіти наведено на рис. 1.

Джерелами змісту професійної підготовки майбутнього фахівця фінансового профілю є система вимог суспільства, які умовно можна поділити на три групи. До першої групи входять вимоги, які висуваються спеціалісту зовнішнім середовищем: міжнародними тенденціями на ринку фінансів, вектором соціально-економічного розвитку країни, фінансовою політикою країни, ринком фінансів, нормативно-правовою базою держави. Друга група вимог висувається діючим професійним середовищем, яке потребує кваліфікованих кадрів відповідної кваліфікації та рівня підготовки, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, відповідального, що вільно володіє інструментами розв'язання професійних завдань, який орієнтується у суміжних галузях діяльності, здатний до ефективної роботи за спеціальністю на рівні світових стандартів, готовий до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності. Аналіз цієї групи вимог дозволяє сформулювати основні характеристики економіста, що здійснює діяльність у сфері фінансів. Третя група вимог формується на основі державного освітнього стандарту вищої професійної освіти за напрямом «Фінанси і кредит» та суміжних з нею напрямів.

Ці вимоги передбачають якісну організацію підготовки фахівця, що має на увазі: а) оптимізацію методів навчання, інформатизацію навчального процесу і активне використання технологій відкритої освіти; б) розробку інтегрованих і міждисциплінарних курсів і програм,

поєднання їх з високими технологіями; формування умов для неперервного професійного зростання кадрів, забезпечення наступності різних рівнів професійної освіти і створення ефективної системи додаткової професійної освіти; в) забезпечення участі роботодавців та інших соціальних партнерів вузу у вирішенні проблем професійної освіти (в т.ч. в розробці освітніх стандартів, що узгоджуються з сучасними кваліфікаційними вимогами (професійними стандартами)).

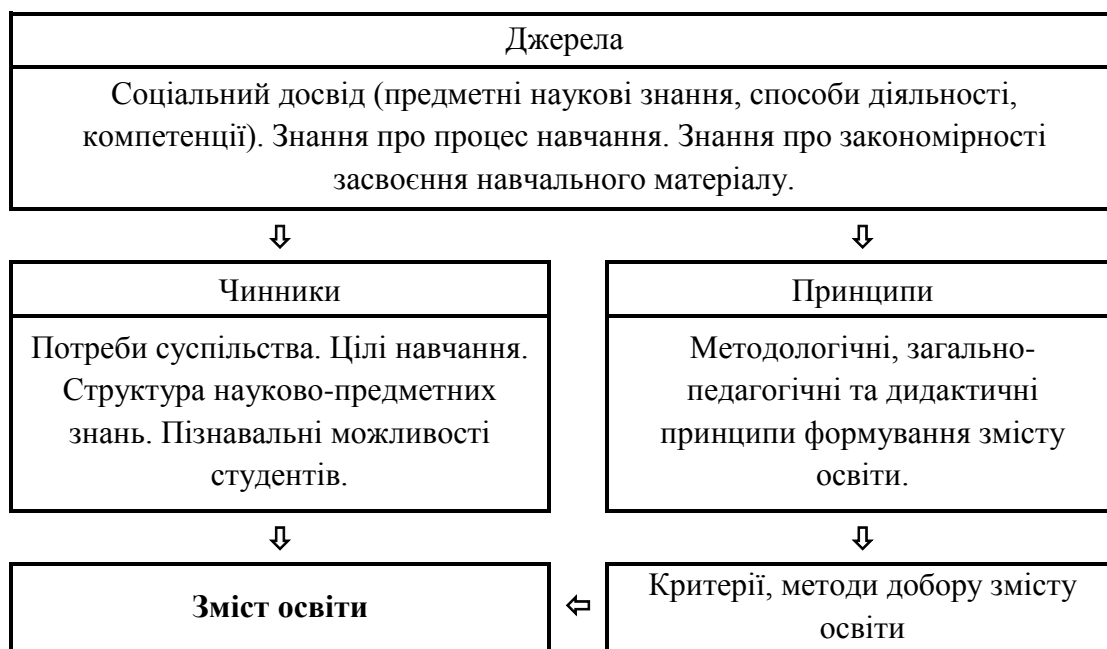

Рис. 1. Компоненти процесу добору та побудови змісту освіти

З урахуванням думок авторів [2-4; 8-10] нами були виділені чинники впливу змісту професійної освіти на якість підготовки фахівців фінансового профілю, на рівень професійної компетентності майбутніх спеціалістів. Вирішальним чинником є *адекватність змісту навчального матеріалу професійним завданням фахівця фінансового профілю*, його конкретне наповнення і побудова. Другим чинником можна назвати *відповідність змісту професійної підготовки меті професійної підготовки* – формуванню професійної компетентності майбутнього фахівця фінансового профілю. Важливим чинником є також *дотримання принципів добору змісту професійної підготовки* майбутніх фахівців фінансового профілю, які дозволяють забезпечити ефективність процесу професійної підготовки. Важливим з чинників є також *врахування матеріально-технічних та інтелектуальних можливостей ВНЗ щодо застосування сучасних технологій і засобів навчання* для адекватної реалізації процесу професійної підготовки.

Адекватне врахування перелічених чинників при доборі змісту професійної підготовки у ВНЗ реалізується шляхом виділення у змісті підготовки кількох важливих блоків дисциплін, які відповідають за формування відповідних загальних та професійних компетенцій майбутнього фахівця фінансового профілю.

Основою відбору змісту освіти є принципи, що визначають підхід до його конструювання. Основними принципами відбору змісту загальної середньої освіти є: цілісність змісту (відповідність змісту освіти вимогам сучасного суспільства до всебічно і гармонійно розвиненої особи, а також урахування напрямів розвитку науки, виробництва, суспільного життя і культури); висока наукова і практична значущість; відповідність змісту віковим і психологічним можливостям учнів; відповідність обсягу нового матеріалу кількості часу, що відводиться на вивчення; відповідність навчально-матеріальної бази закладу рівню розвитку учнів; гуманістична спрямованість [2].

Зокрема, В. В. Краєвським [8] запропоновано такі принципи формування змісту освіти: відповідності змісту освіти на всіх його рівнях конструювання вимогам розвитку суспільства, науки, культури, особистості; єдності змістового й процесуального аспекту навчання конкретного освітнього процесу, поза яким не може існувати зміст освіти; структурної єдності змісту освіти на різних його рівнях; гуманітаризації; фундаменталізації.

У процесі дослідження нами визначено методологічні, загальнопедагогічні та дидактичні принципи формування змісту професійної підготовки майбутніх фахівців фінансового профілю. Методологічні принципи визначають концептуальні ідеї щодо відбору та структурування змісту професійної підготовки майбутніх фахівців фінансового профілю у вищому закладі освіти. До методологічних принципів ми відносимо принципи науковості, гуманізації та гуманітаризації, фундаменталізації, компетентності, модульності, системності, стандартизації професійної мобільності, забезпечення якості підготовки. Загальнопедагогічні принципи забезпечують цілісність реалізації змісту професійної підготовки майбутніх фінансистів. Загальнопедагогічні принципи, пов'язані з формуванням змісту освіти та навчання: науковості; діагностичного цілепокладання; систематичності та послідовності; варіативності; динамічності та гнучкості; наступності; доступності навчання. Специфічні дидактичні принципи формування змісту професійної підготовки: професійної спрямованості, прогностичного характеру змісту освіти; принцип структурованості та завершеності; принцип інтегрованості; принцип соціальної відповідності, який відображає процеси і явища в соціумі на рівні аксіології професійних освітніх програм, вимоги суспільства до економічної освіти.

Розглянемо ті з принципів, які набувають особливого значення в контексті даного дослідження – підготовки фахівців фінансового профілю в умовах європейської кредитно трансферної системи організації навчання.

Дотримання *принципу структурованості та завершеності* забезпечує з одного боку відносну самостійність кожного модуля, а з іншого – єдність структури навчальної дисципліни із процесуальним боком навчання, оскільки кожний модуль за своєю сутністю має засоби для організації пізнавальної діяльності студентів, фіксації рівня їх навченості та корекції їхніх навчальних досягнень. Цей принцип формування змісту професійної підготовки логічно впливає з необхідності враховувати відповідні принципи модульного навчання та модульного структурування навчального матеріалу, принцип формування змісту вищої освіти щодо структурної єдності змісту освіти на різних рівнях, а також із сутності та особливостей самого об'єкта проектування.

Принцип інтегрованості передбачає здійснення проектування модульної структури навчальної програми з урахуванням і з метою відтворення реально існуючих зв'язків між видами знань та міждисциплінарних засобів пізнання за всіма напрямками („горизонтальними” у межах навчальної програми конкретного курсу навчання студентів та „вертикальними” за циклами підготовки і ступенями вищої освіти). Урахування зазначених зв'язків дозволяє формувати у студентів систему знань, що є оптимальною з точки зору співвідношення ємності та обсягу.

Завдяки реалізації при формуванні змісту освіти принципу інтегративності забезпечується взаємопроникнення наукових знань, що сприяє формуванню у студентів гнучкої системи знань, придатних для застосування у суміжних галузях; забезпеченню мобільності знань, тобто активному їх використанню у нестандартних ситуаціях, оперативному їх перенесенню для формування додаткових навичок, розширення сфери їх застосування.

Проектування модульної структури навчальної дисципліни за принципом інтегративності здатне подолати головний недолік та парадокс сучасної освітньої системи: зростаючий обсяг знань, що підлягають засвоєнню за обмежений час навчання, який проте не забезпечує можливості застосування цих знань для розв'язання реальних задач.

У відповідності з наявними факторами і принципами формування змісту освіти в педагогічній науці визначена система критеріїв добору змісту освіти (Ю. К. Бабанський, І. Я. Лернер, М. М. Скаткін), яка нами була доповнена критеріями формування змісту освіти фахівців фінансового профілю у вищому навчальному закладі: критерій цілісного відбиття у змісті освіти завдань формування всебічно розвиненої особистості; критерій високої наукової і практичної значущості змісту освіти; критерій врахування структури фінансів як науки та фінансового ринку, як відображення фінансових відносин у суспільстві; критерій відповідності науковості змісту навчального матеріалу та доступності його для студентів; критерій відповідності обсягу змісту навчального матеріалу наявному часу на його опанування студентами; критерій відповідності змісту освіти наявному навчально-методичному та матеріальному забезпеченню ВНЗ; навчальний матеріал повинен добиратися в контексті потреб майбутньої професійної діяльності (при розкритті особистісного змісту засвоєння знань); навчальний матеріал повинен підноситися і сприйматися як предмет діяльності студента і сприяти нагромадженню досвіду самостійної, творчої роботи; зміст навчального матеріалу і процес його засвоєння повинні сприяти формуванню емоційно-ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Для встановлення конкретного змісту знань та способів діяльності, які підлягають вивченню, слід використовувати й інші критерії: види знань, логіку науки й навчальної дисципліни, типи умінь тощо. Набір дисциплін для вивчення В. С. Ледньов [9] пропонував визначати за двома факторами – структурою діяльності та структурою сукупного об'єкта вивчення.

Аналіз видів діяльності майбутнього економіста фінансового профілю засвідчив наявність однакових компонентів – операційних функцій, а саме: обліково-аналітичної, організаційно-управлінської, планової, контрольної, технологічної, навчально-методичної, науково-дослідницької, які утворюють функціональну структуру будь-якої діяльності. Як об'єкт вивчення діяльності прийнята галузь господарської діяльності та її складові

підоб'єкти, які лежать в основі конкретної професії. Узагальненим об'єктом діяльності спеціалістів з фінансів і кредиту є фінансові відносини на мікро- і макрорівні, формування, розподіл і використання фінансових ресурсів.

Висновки. Структура і сутність компонентів змісту професійної діяльності фахівця фінансового профілю визначають структуру і сутність компонентів моделі спеціаліста, які, у свою чергу, визначають структуру і сутність компонентів змісту професійної підготовки майбутнього фахівця фінансового профілю у вищому навчальному закладі. Тому ключові компоненти змісту професійної підготовки майбутнього фінансиста, адекватні ключовим компонентам професійної діяльності і моделі фахівця фінансового профілю і будуть блоками змісту професійної підготовки. Причому блоки змісту професійної підготовки в даному випадку нами визначаються як блоки конкретних навчальних дисциплін. Зауважимо, що на зміст професійної підготовки фахівця фінансового профілю впливає також структура науково-предметних знань з фінансів як науки.

Для встановлення оптимального набору навчальних дисциплін професійної підготовки потрібно: визначити функціональну структуру професійної діяльності фахівця у відповідності з рівнем його кваліфікації; визначити структуру узагальненого об'єкту діяльності; виділити елементи сукупної структури професійної підготовки; поглиблено розкрити кожний з даних елементів; спираючись на структуру науково-предметних фахових знань визначити логіку та послідовність вивчення конкретних дисциплін.

Подальшого дослідження потребує педагогічне конструювання освітніх професійних програм навчального закладу підготовки майбутніх фахівців фінансового профілю та навчальних програм конкретних навчальних дисциплін з включенням в них педагогічних технологій навчання.

Резюме. У статті обґрунтовано теоретичні основи формування змісту професійної підготовки майбутнього фахівця фінансового профілю. У системі добору та побудови змісту освіти виділені та обґрунтовані такі компоненти: джерела змісту; чинники, що впливають на зміст освіти; принципи добору змісту освіти; критерії, як безпосередні інструменти визначення конкретного змісту навчального матеріалу; методи добору змісту навчального матеріалу, які нерозривно пов'язані з методами його побудови. **Ключові слова:** вища освіта, зміст освіти, професійна підготовка, джерела змісту освіти, принципи добору змісту, методи побудови змісту освіти.

Резюме. В статье обоснованы теоретические основы формирования содержания профессиональной подготовки будущего специалиста финансового профиля. В системе отбора и построения содержания образования выделены и обоснованы следующие компоненты: источники содержания; факторы, влияющие на содержание; принципы отбора содержания образования; критерии, как непосредственные инструменты определения конкретного содержания учебного материала; методы отбора содержания учебного материала, которые неразрывно связанные с методами его построения. **Ключевые слова:** высшее образование, содержание образования, профессиональная подготовка, источники содержания образования, принципы отбора содержания, методы построения содержания образования.

Summary. In the article the theoretical basis of the content of training future specialist financial profile. The system of selection and construction of educational content selected and justified the following components: content sources, factors affecting the content, principles of selection of educational content; criteria as direct tools for identifying the specific content of training material, methods of selecting the content of learning material that is inextricably associated with the methods of its construction. **Keywords:** higher education, meaning education, training, sources of curriculum, principles of selection of content, methods of curriculum.

Література

1. Азимов Э.Г. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. СПб.: Златоуст, 1999. – 472 с.
2. Бабанский Ю.К., Поташник М.М. Оптимизация педагогического процесса. - К.: Рад. школа, 1983. - 287 с.
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Метод, пособие / А. А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.
4. Гершунский Б.С. Педагогическая прогностика: Методология, теория, практика / Б. С. Гершунский. – К.: Вища школа, 1986. – 200 с.
5. Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) // Освіта. – 1993. – № 44–46. – С. 2.
6. Закон України “Про вищу освіту” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №20. – Режим доступу до журн.: <http://www.sumdu.edu.ua/ua/general/low/zakon/ZU2984.doc>
7. Коваленко Н.Д. Методы реализации принципа профессиональной направленности при отборе и построении содержания обще-образовательных предметов в высшей школе. Диссертация канд. пед. наук. – Майкоп. – 1995. – 158 с.
8. Краевский В. В. Методологические основы построения теории содержания общего среднего образования и ее основные проблемы / В.В. Краевский // Теоретические основы содержания общего среднего образования : под ред. В.В. Краевского, И.Я. Лернера. – М.: Педагогика, 1983. – С. 40-59.
9. Леднев В.С. Содержание образования: учеб. пособие. - М.: Высшая шк., 1989. - 360 с.
10. Скаткин М. Н. Содержание общего среднего образования. Проблемы и перспективы / М. Н. Скаткин, В. В. Краевский. – М.: Знание, 1981. – 95 с.